

بررسی تفسیرهای تک نگاری کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

بخش سوم

سید محمد حسین موسوی مبلّغ

۲۰. تفسیرالفاتحة ومشكلات القرآن

۱۷۲۴/۲۹۷

عربی

کتابی است از شیخ محمد عبده که به قلم سید رشید رضا، سردبیر مجله المنار، نوشته شده است. کتاب یادشده، در سال ۱۳۲۳ هـ.ق. در مصر (مطبعة المنار) در یک جلد، با قطع رقعی و در ۱۰۴ صفحه به چاپ رسیده است.

در کتاب یادشده به جز تفسیر سوره مبارکه فاتحه، که محور اصلی بحث است، مقدمه ای با عنوان: مقدمه التفسیر و پنج مقاله دیگر در تفسیر آیات قرآن، نیز مندرج است که هر یک به تنهایی مورد بحث قرار می گیرد.

مقدمه التفسیر: در مقاله یادشده، اهمیت تفسیر، وجوه هشتگانه برای تفسیر (مذاهب تفسیری) مراتب تفسیر و مقدمات عالی ترین مرتبه تفسیری، مورد بحث قرار گرفته است.

تفسیر الفاتحة: این تفسیر، اقتباس شده از درسهای محمد عبده است که به قلم سید رشید رضا نوشته شده و از صفحه ۱۷ تا ۵۲ کتاب را دربردارد.

عبده، پیش از پرداختن به تفسیر تک تک آیات، از وجه نامگذاری فاتحه، مکان نزول و تعداد نزول و نیز از علل نزول آن سوره بحث کرده، سپس به شرح و تفسیر آیات پرداخته، مباحث لغوی و ادبی (نحوی و صرفی) را به طور دقیق پرداخته و اقوال مفسران بزرگ، بویژه زمخشری را یادآوری و گاهی نقد کرده است و خود دیدگاههای جدیدی ابراز کرده است.

وی معتقد است که سوره مبارکه فاتحه، اجمال و خلاصه تمام اصول درج شده در قرآن کریم است.

مقاله اول: فی افعال العباد و نسبتها تارة الیهیم و تارة الی الله تعالی:

این مقاله در شرح و تفسیر دوآیه شریفه قرآن نوشته شده است و از چگونگی جمع آن دو سؤال شده و مطالب فلسفی و کلامی نیز در پاسخ پرسش یادشده، مطرح شده است.

مقاله دوم: مسأله الغرائق و تفسیرالآیات:

نویسنده در این مقاله به غرض ورزی یهود و نصارا نسبت به دین مقدس اسلام و جعل روایات دروغین و درآمیختگی آن با روایات اسلامی، از سوی بعضی از محدثان ناآگاه و گاه بی دین و هوا پرست و نیز وجود روایات جعلی فراوان، مبنی بر داستان غرائق، تصریح می کند و به همگامی شیطان با پیامبر، در افکندن مطالب شرک آمیز به زبان آن حضرت و تلقظ حضرت به آن مطالب از چند طریق اشاره می کند و آن گاه به ردّ این روایات اسرائیلی می پردازد و از دلیلهای عمده وی اجماع مسلمانان بر عصمت پیامبر در تبلیغ است و سپس مدّعی تفسیر غلط قرآن از سوی بعضی ازم فسران ناآگاه شده و به تفسیر آیات مورد بحث پرداخته و به اقوال مفسرین بزرگ، نیز اشاره می کند و به اثبات یا

رد آن می پردازد. روایاتی در تفسیر آیه از صحاح سته و مسند احمد نقل و تفسیر می کند. این مقاله تا صفحه ۷۹ کتاب را دربر گرفته است.

مقاله سوّم: مسأله زید و زینب و ابطال التبنی [فی الاسلام] و تفسیر الآیات فی ذلک. مفسر در این مقاله، اشکالهای وارده از سوی دشمنان اسلام را مبنی بر طلاق زینب به دلیل عشق پیامبر مطرح می کند سپس به پاسخ منطقی و مستدل از این اوهام و خرافات می پردازد و آن گاه سبب نزول آیه شریفه:

(وماکان لمؤمن ولا مؤمنه اذا قضی الله ورسوله...) احزاب / ۳۶
وآیه :

(واذ تقول للذی أنعم الله علیه وانعمت علیه امسک...) احزاب / ۳۷
را ذکر کرده و به تفصیل، به تفسیر این دوآیه شریفه می پردازد و در این راستا علت خواستگاری پیامبر از زینب برای زید، انگیزه طلاق زینب از زید، انگیزه ازدواج پیامبر با زینب و بطلان (تبنی) (فرزند خواندگی) هر یک در حدّ لازم بیان می شود.

وی در بررسی این مطالب از روایات وارده در موضوع یادشده و کتابهای تفسیر استفاده کرده است. روایات ضعیف و بی اساس را بعد از نقد و موشکافیهای دقیق علمی ردّ کرده و از روایات صحیح و معتبر در تبیین آیات یادشده و داستان سه جانبه: پیامبر، زینب و زید بهره برده است. تفاسیر را نیز در این راستا ورق زده و به نقل مطالبی از آنها پرداخته است.

مقاله چهارم: در رابطه با قصه زینب و زید:

این مقاله که توضیح بیشتری در باره قصه زینب و زید دارد، اثری است از سیدرشید رضا. مقاله یادشده، در پاسخ عالم یهودی در باره انگیزه ازدواج پیامبر با زینب (که گویا از توضیحات عبده به نتیجه نرسیده بود) نوشته شده است. در این مقاله، انگیزه این ازدواج، باطل کردن فرزندخواندگی در اسلام دانسته شده و سه دلیل برایین مدعا ذکر شده است.

مقاله پنجم: فی زعمهم أنّ النّبی سحر (تفسیر سوره فلق) از محمد عبده
در این مقاله، نخست روایتی را که می گوید:

(لبید بن اعصم یهودی، پیامبر را سحر کرد و تأثیر آن به حدّی بود که پیامبر کاری را که انجام نداده بود، گمان می کرد انجام داده است) نقل کرده آن گاه به نقد آن پرداخته است.

وی نخست سوره مبارکه (فلق) را تفسیر کرده و آن گاه از درستی تأثیر سحر از دیدگاه قرآن کریم سخن گفته است و سپس به یأوه بودن داستان سحرشدن پیامبر پرداخته و دلیلهای استواری بر باطل بودن این قول ذکر کرده است.

۲۱. تفسیر فاتحه الكتاب

۲۹۷/۱۸

فارسی

اثری است عرفانی در تفسیر سوره مبارکه (حمد) که به زبان فارسی نگارش یافته است. اسم مفسر و زمان نگارش آن معلوم نیست، ولی از آن جا که در آخر کتاب از ملامحسن فیض نام برده، می توان فهمید که این اثر پرارزش پس از دوره ملامحسن فیض کاشانی، نوشته شده است. و نیز مطالعه متن کتاب گواه است که مفسر از علمای امامیه اثناعشریه بوده است. این کتاب برای دومین بار با تصحیح، تعلیق و مقدمه سید جلال الدین آشتیانی در سال ۱۳۶۰ هـ ش. توسط: انتشارات انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران در یک جلد با قطع وزیری در ۱۹۴ صفحه به چاپ رسیده است.

مفسر، به اقوال مفسران احاطه داشته و در عرفان و حکمت الهی، وارد بوده و در انتخاب مطالب نیز با سلیقه و در فارسی نویسی مهارت کامل داشته است .

وی، در مقام تألیف این تفسیر، به دیگر کتابهای تفسیر و تأویل، مراجعه کرده . ولی از نقل قول از تفسیرهایی که به جنبه های ادبی قرآن نظر داشته اند، خودداری کرده است. وی به افکار اهل تأویل، از محققان علمای اسلامی، توجه کامل داشته است و بحث قراءت را نیز به خوبی و با تفصیل بررسی می کند و نظر خویش را بیان می دارد.

همچنین علاوه بر یادکرد تأویلهای عرفانی آیات، مطالب کلامی و فلسفی، بویژه مذاهب جبر و اختیار را به شرح، بررسی و نقد می کند. از باب نمونه به یک مورد از پرسش و پاسخ در مورد جبر و اختیار اشاره می کنیم:

(... اگر گویند: اشکال دیگر از راه علم لازم آید، چه علم الهی شامل همه اشیا است که از آن جمله افعال عباد است. پس هرگاه او از ازل، از کافر، کفر و از عاصی، عصیان دانسته باشد، ایشان خلاف آن نتوان کرد و این معنی جبر است.

چنانکه خیام در این رباعی گفته است:

من می خورم و هر که چو من اهل بود می خوردن من به نزد او سهل بود
می خوردن من، حق، زازل می دانست گرمی نخورم علم خدا جهل بود)
آنگاه از اشکال به بیان زیر جواب می دهد:

(گویم: علم تابع معلوم است نه معلوم تابع علم، به این معنی که چون ذات کافر و عاصی به خودی ، خود چنین است که هرگاه موجود شوند، اختیار کفر و عصیان کنند و کفر و عصیان از قبیل اعلامند. او در ازل، از ایشان کفر و عصیان دانست و اگر ایمان می آورند و طاعت می کردند، طاعت و ایمان می دانست. چنانچه خواجه نصیرطوسی در جواب خیام می فرماید:

گفتی که گناه به نزد من سهل بود این کی گوید کسی که او اهل بود
علم ازلی علّت عصیان کردن نزد عقلا ز غایت جهل بود)

اثری است از علامه شیخ عبدالحسین امینی نجفی که در تفسیر سوره مبارکه فاتحه الکتاب، به زبان عربی تألیف شده است.

این تفسیر، در یک جلد، با قطع رقعی دارای ۲۵۵ صفحه از سوی چاپخانه حیدری تهران در تاریخ ۱۳۹۵ هـ.ق. به چاپ رسیده است.

مفسر، پس از یک مقدمه کوتاه، تمام مطالب کتاب را در سه فصل نوشته است:

الفصل الاول: تفسیر السّورة:

در این فصل، مطالب زیر را بررسی کرده است.

(أسماء سوره، جامعیت سوره برای علوم قرآنی، نواحی مشترکه بین فاتحه و قرآن، شفاء یا فاتحه

و ...)

فصل دوّم: تحلیل السّورة:

در این فصل نکات زیر بحث شده است:

جبر و تفویض، صفات ذات و صفات فعل، علم اختیاری تفصیلی، مشیت ازلیه و محدثه، اراده تکوینیه و تشریحیه و اراده حتمی و اختیاری.

فصل سوّم: تکملة التعاریف

در این فصل، مجموع احادیث و روایات وارد شده از پیامبر و ائمه معصومان(ع) را در مورد نامهای قرآن، سوره ها، آیات، بعضی کلمات و روایات در تفسیر را مورد بحث و بررسی قرار می دهد. وی در هریک از فصلهای سه گانه، مطالبی را به بحث می گذارد و روایات شیعه و سنی را مورد بررسی قرار می دهد و در دو فصل اوّل و دوّم، تمام سوره را به طور تمام و کمال، پیش از بحث یادآور می شود.

مفسر، در فرق بین صفات ذات و صفات فعل می نویسد:

(يفرق بين الصّفات بأمرین: تارة بان كل صفة وجودية تقابل اخرى وجودية فهي من صفات الافعال لانّ الذاتية عين ذاته و ذاته مما لا ضد له كالرضا والسخط والحب والبغض واللفظ والقهر والتوفيق والخذلان والولاية والعداوة من الصّفات المتقابلة الواقعة في الوجود بكلا الطرفين والصفات التي لا تقابلها وجودية اخرى وليس مقابلها الا النفي المحض والممتنع بالذات فهي ذاتية كالعلم والقدرة والعزة والحكمة والحياة واخرى بان كل صفة تتعلق بالقدرة وجوداً وعدمها فهي من صفات الافعال)

۲۳. تفسیر فاتحه الکتاب، از امام حسن عسکری(ع)

۲۹۷/۱۸

فارسی

این کتاب که به زبان فارسی تألیف شده، پژوهش و ترجمه تفسیر فاتحه الکتاب، از امام حسن عسکری(ع) است که توسط قدرت الله حسینی شاهرادی انجام شده است.

کتاب یادشده، در سال ۱۳۶۳ هـ.ش. در تهران، شرکت افست، در یک جلد وزیری در ۱۲۷ صفحه، به چاپ رسیده است.

مترجم در معرفی اصل تفسیر که منسوب به امام حسن عسکری (ع) است، چنین می نویسد:
(تفسیر فاتحه الکتاب و بخشی از سوره بقره است که امام املاء کرده و شیخ ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی از طریق (روایی) خودش روایت کرده و چندین بار به چاپ رسیده است. چاپ اول در تهران ۱۲۶۸ هـ.ق. و چاپ دوم در سال ۱۳۱۳ هـ.ق. و چاپ سوم در حاشیه تفسیر قمی در سال ۱۳۱۵ هـ.ق.)

در کتاب مورد بحث، نخست تمام سوره را ذکر می کند و آن گاه به شرح و تفسیر آیات می پردازد. همه آیات، با روایات وارد شده از ائمه (ع) تفسیر می شود.

یک مورد از متن کتاب، به عنوان نمونه ذکر می شود:

درباره آیه (غیرالمغضوب علیهم و الضالین) آورده است:

(امیر المؤمنین (ع) فرمود: خدا به بندگان فرمود که راه انعام بندگان را از او درخواست کنند و گروه ممتاز انعام شده) همان پیامبران و صدیقین و شهدا و شایسته گانند و (دستور فرمود که) از راه غضب شدگان، دوری کنند و پناهندگی بخواهند و (گروه غضب شده) همان یهودند که خدا در باره آنان فرمود: (قل هل أتتوكم بشر من ذلك...) (مائده / ۶۰) (و دستور فرمود) از طریق گمراهان (دوری کنند) و از او پناهندگی بخواهند و آنها کسانند که خداوند درباره آنها فرمود: (قل یا أهل الکتاب لاتغلو فی دینکم...) (مائده / ۷۷)

لازم به یادآوری است که بحث تفسیری تا صفحه ۵۶ کتاب را دربر گرفته و مترجم، از صفحه ۵۷ تا آخر کتاب، به ذکر سند این تفسیر و بررسی آن پرداخته است.

۲۴. تفسیر سوره یوسف

۲۹۷/۱۷۸

فارسی

نام این کتاب الستین الجامع للطائف البساتین است، اثر خواجه امام تاج الدین ابوبکر، احمد بن محمد بن زید طوسی که در تفسیر سوره مبارکه یوسف به زبان فارسی و روش صوفیانه نگارش یافته است. این کتاب با مقدمه، تصحیح و پاورقی از سوی محمد روشن در سال ۱۳۴۵ هـ.ش. توسط انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب در یک جلد، وزیری، در ۷۲۱ صفحه، چاپ شده است.

احوال مؤلف: در رابطه با هویت مؤلف و تاریخ تألیف این کتاب، اطلاع دقیقی در دست نیست، چنانکه مصحح این کتاب می نویسد:

(کوشش در راه شناختن تاج الدین ابوبکر احمد بن زید الطوسی بدون سود مانده، از جست و جوی در کتابهای رجال و طبقات مفسران نیز نامی و یادی از وی به دست نیامد)

و نیز می گوید:

(در مطبوعات فارسی، نخستین بار که از (جامع الستین) سخنی رفت، در ماهنامه (یغما)، سال اول، شماره ۴، ص ۱۶۳ و نیز شماره ۵ سال، ص ۷ الی ص ۲۶۶ و شماره ۶، ص ۲۶۴ بود که در آن سه

حکایت با نام (نسخه قدیمی تفسیر سوره یوسف موجود در کتابخانه عمومی رشت) از این تفسیر نقل گردید. اما نسخه همچنان ناشناخته ماند.

دانشمند گرامی آقای دکتر معین، نخستین کسی بودند که به معرفی دقیق و علمی (نسخه خطی تفسیر سوره یوسف (ع) مجموعه متعلق به کتابخانه ملی رشت) پرداختند و مشخصات و مختصان آن را به مقالاتی در ماهنامه (یغما) برشمردند.

گرچه از هویت مؤلف و تاریخ نگارش این تفسیر هیچ اطلاعی در دست نیست، اما جملاتی در اول کتاب توسط خود مفسر به رشته تحریر درآمده که تا حدی روشنگر زوایای زندگی مفسر است. از تقریرات یادشده، مطالب زیر به دست می آید:

نویسنده، اهل طوس بوده و در بلاد خراسان می زیسته است وی اهل پند و موعظه بوده و به هر منطقه ای که رو می آورده با استقبال عامه مردم روبه رو می شده است. در علم فقه و ادب نیز مهارت داشته و تفسیر مورد بحث را در آذربایجان نوشته است، هدف وی از تألیف سوره یوسف موعظه بوده است. در هر یک از بلاد منطقه شاگردان فراوانی دور وی حلقه می زده اند.

اما از آنچه گذشت در رابطه با تاریخ نگارش تفسیر چیزی به دست نمی آید و فقط آقای دکتر معین در معرفی نسخه خطی کتابخانه عمومی رشت از این تفسیر، با برشمردن نکته های دستوری و ویژگیهای کتابتی، این تفسیر را از نوشته های سده ششم هجری دانسته است.

نثر روان و بی پیرایه کتاب و شیوه نگارش و ویژگیهایی که در آن است چنین گمانی را تأیید می کند. از سوی دیگر اشارت گونه هایی در متن کتاب آمده است که می تواند گویای زمان تقریبی نگارش آن باشد، همانند:

(ای عجب پیشینگان معجزات عیان می دیدند می نگرویدند و مؤمنان بعد از چهار صدسال و پانصد سال خبری بشنیدند و بدان بگرویدند.)

این اشارت نیز بیانگر نگارش این کتاب در حدود اواخر قرن پنجم و اوایل قرن ششم است.

سبک نگارش:

۱. شیوه ترتیب مطالب: (جامع الستین) در شصت فصل تنظیم شده و نام کتاب نیز گویای بخشهای شصت گانه آن است. نگارنده در هر فصل، نخست یک آیه از سوره یوسف را یاد می کند سپس به ذکر شأن نزول می پردازد و آن گاه متشابهات آن را بیان می کند و به شرح و تفسیر آیه می پردازد و پس از قصه یوسف، با آوردن لطیفه، مضمونهای عارفانه و دلکش می آفریند. در برخی موارد به آن بسنده نمی کند و اشاره و نظیره ای نیز بر آن می افزاید. گاه گاه در بعضی موارد، بیتی چند می آورد و در پاره ای موارد با نقل حکایتی کلام را زینت می بخشد و در پایان فصل اشعاری می آورد که گاه بی نهایت سست و سبک است.

۲. چگونگی استفاده از ادبیات فارسی: کتاب به روش صوفیه نوشته شده و اصطلاحات اهل تصوف و نیز اهل عرفان در آن زیاد به کار رفته است، در عین حال شیوه پرداخت آن ساده و روان و شیواست. نثر کتاب ویژگیهایی دارد که پاره ای از آنها برشمرده می شود:

- الف. از تکرار فعل‌ها پرهیز نکرده و گاه افعال را حتی هشت بار تکرار می‌کند.
- ب. در آوردن مترادفات و رعایت سجع و موازنه گرایش فراوانی دارد.
- ج. در ترکیبات اضافی کسر اضافی را تقریباً در سراسر کتاب به شکل (یا) می‌نویسد.
- د. فعل امر را با کلمه (می) به کار می‌برد.
- هـ. واژه‌های جمع تازی را دوباره جمع می‌بندد، مانند: (احوالها)، (عجایب‌ها) و. گاه واژه‌ها را با تخفیف ذکر می‌کند.
- ز. گاهی مطلب را در قالب مثال بیان می‌کند.
- در هر صورت می‌توان گفت این کتاب از ذخائر بسیار گرانبه‌ای ادبیات پارسی است.

۲۵. تفسیر سوره یوسف

این کتاب اثری است از میرزا محمد تقی اشراقی قمی که در تفسیر سوره مبارکه یوسف، به زبان فارسی نگارش یافته و با سعی و اهتمام محمدرضا صالحی کرمانی توسط کتابفروشی سید یحیی برقی در قم، در یک جلد، با قطع رقعی در ۲۱۲ صفحه به چاپ رسیده است. تاریخ نگارش آن ۱۳۶۷ هـ.ق. بوده است.

مفسر، نخست یک آیه از سوره مورد بحث را با ترجمه تحت اللفظی آن به زبان فارسی یاد می‌کند، سپس به توضیح آیه یاد شده می‌پردازد. وی در ربط دادن آیات به یکدیگر، بیش از هر بحث تفسیری، تلاش می‌ورزد.

۲۶. مربی نمونه (تفسیر سوره لقمان)

۲۹۷/۱۸

فارسی

کتابی است در تفسیر سوره لقمان تألیف استاد محقق، جعفر سبحانی که چاپ چهارم آن در سال ۱۳۶۱ شمسی از سوی انتشارات توحید، قم، در ۲۰۰ صفحه انجام یافته است. نویسنده در پیش گفتار، درباره مفهوم تربیت، مسؤولیت والدین در برابر کودک، خطر تکامل یک بعدی و... بحث می‌کند، از ویژگیهای سوره (مکی یا مدنی بودن و...) یاد می‌کند. و پژوهشی دارد در حروف مقطعه قرآن.

پس از این پیش گفتار، به تفسیر سوره می‌پردازد به شرح زیر:

نخست بحثی را عنوان می‌کند و آن گاه چند آیه از سوره رامی آورد و ترجمه کوتاهی از آیات، به زبان فارسی ارائه می‌دهد. سپس به شرح آیات یاد شده می‌پردازد.

۲۷. معارف اسلام

۲۹۷/۱۸

فارسی

اثری است از آیت الله حسین مظاهری که در تفسیر سوره مبارکه (یس) به زبان فارسی نگارش یافته است.

این کتاب، نخستین بار در زمستان ۱۳۶۷ ه.ش. در چاپخانه اعتماد، توسط انتشارات شفق، قم در یک جلد، با ۳۳۵ صفحه به چاپ رسیده است.

نویسنده، انگیزه نگارش این تفسیر را چنین بیان می کند:

(آنچه مرا به انتخاب این سوره واداشت، آن بود که در سوره (یس) یک دوره معارف استدلالی بیان شده است و علاوه بر آن که وجود صانع، نبوت و معاد به خوبی در این سوره به اثبات رسیده، مسأله توحید و امامت نیز به طور ضمنی در آن، مطرح و ثابت گردیده است.)

مفسر در بحثهای تفسیری، نخست اقوال لغویان را در توضیح کلمه، به شرح بررسی می کند. سپس متشابهات آیه را مورد بحث قرار می دهد و آن گاه به بحثهای تفسیری و ذکر اقوال مفسران می پردازد و در پایان، اقوال بزرگان از جمله ملا صدرا را نقل و بررسی می کند. مطالب فلسفی را در صورتی که متناسب با بحث باشد، در پایان همه مطالب دیگر یاد می کند و در خاتمه، به اثبات دیدگاه خویش می پردازد.

۲۸. صوت الولاية، به انضمام تفسیر سوره واقعه

۲۹۷/۰۸

فارسی

اثری است از سید محمد علی کاظمی بروجردی که بخش نخست آن سلسله درسهای اخلاقی نامبرده به زبان فارسی است و بخش دوم آن تفسیر سوره مبارکه واقعه به زبان فارسی . چاپ اول این کتاب در آبان ماه ۱۳۶۳ ه.ش. از سوی کتابفروشی مصطفوی در ۳۲۵ صفحه انجام شده که بخش مربوط به تفسیر سوره واقعه ۶۲ صفحه از کتاب را به خود اختصاص داده است. همچنانکه بیان شد، کتاب یادشده، در در بردارنده دو بخش است. بخش اول: صوت الولاية، مجموع چند درس نگارنده است که در آن بیشتر قصص و حکایات و پندهای اخلاقی آمده و بخش دوم آن تفسیر سوره واقعه است که به سبک زیر نگارش یافته است:

مکی و مدنی بودن سوره، شمار آیات سوره، فضیلت قراءت سوره و تفسیر سوره به روش زیر: جمله ای از آیات با ترجمه تحت اللفظی آن به زبان فارسی، بحث قراءت، به گونه اجمال مباحث لغوی و ادبی، اقوال مفسران، (بسیار کم) و در پایان، دعای چگونگی ختم سوره واقعه از علامه مجلسی نقل شده است.

۲۹. تفسیر سوره واقعه

۲۹۷/۱۷۲۴

عربی

این کتاب، به قلم محمدبن عثمان الاطروی المهاجر، به زبان عربی در سال ۱۲۶۷ قمری نگارش یافته است. نخستین بار در سال ۱۳۱۰ هـ.ش. در ترکیه، در یک جلد با قطع وزیری و در ۴۶۰ صفحه به چاپ رسیده است.

مفسر، پس از ذکر آیه، به نقل اقوال دیگر مفسران به شرح پرداخته و بدون نتیجه گیری از اقوال ایشان به ذکر قصص و حکایاتی از دانستنیهای پراکنده خود پرداخته است که این هم جز انباشتن معلومات پراکنده، به گونه کشکول وار بهره دیگری عاید مخاطب نمی سازد. چنانکه خود در مقدمه کتاب، می نویسد:

(در دلم افتاد هر چه در تفسیر سوره واقعه از تفاسیر واحادیث و حکایات گذشتگان نقل شده، باز یادتهای روشن و توضیحات آشکار از کتب معتبر [در تفسیر این سوره] جمع کنم...)
وی در نقل اقوال از دیگر کتابها، گاهی از کتاب نام می برد و گاه از نویسنده، ولی بیشتر، ذکر آدرس و ارائه تحلیل در نوشته های او به چشم نمی خورد.

۳۰. تفسیر سوره واقعه

۲۹۷/۱۸

فارسی

اثری است از سید محمدباقر حجّتی که به زبان فارسی نگارش یافته است. این کتاب در سال ۱۳۶۱ هـ.ش. توسط مرکز انتشارات عملی و فرهنگی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی در ۱۵۵ صفحه به چاپ رسیده است.

مفسر، نخست از مکی ومدنی بودن سوره و آن گاه از شمار آیات آن سخن می گوید. پس از بیان فضیلت سوره، مطالبی را عنوان می کند. در تفسیر سوره به شرح زیر بحث می کند:
نخست چند آیه از سوره را یاد می کند و سپس ترجمه واژه به واژه آن را می آورد و آن گاه به بررسی لغوی کلمات می پردازد و بعد به بحث تفسیر تحت عنوان (تفسیر) پرداخته و مطالب کوتاهی را که بیشتر دیدگاههای خود مفسر است، مطرح می کند و در پایان، مطالبی را از ملاصدرا درتفسیر آیات مورد بحث نقل کرده و به نقد آن می پردازد مؤلف از کنار همه مباحث یادشده به طور اختصار، می گذرد، فقط در عنوان اخیر (تفسیر ملاصدرا) بحث بیشتری دارد، یعنی نخست قول تفسیری وی را نقل می کند و آن گاه تلاش فراوان بر (ردّ) او به کار می برد.
از جمله در تفسیر آیه ۴ سوره واقعه: (اذا رجّت الأرض رجّاً) پس از بررسی لغوی و شرح آیه آورده است:

(تفسیر ملاصدرا درباره این آیات:

(رجّ) به معنای تحرک و ایجاد جنبش و تزلزل شدید است و معنی (اذا رجّت الأرض رجّاً) این است که زمین آنچنان سخت به لرزه درآید که هر چه روی آن قرار دارد... منهدم گردد. چنانکه از دیدگاه ارباب کشف و یقین... زمین چنین حالی را داراست، یعنی در نظر آنها زمین و آنچه روی آن قرار

گرفته است، همواره در حال تحوّل و تغییر و دگرگونی وانهدام وزوال می باشد و انتقال او از حالی به حالی دیگر، لازمه وجود آن است و حتی آسمانها نیز در حال تبدل می باشد...)
در مقام نقد سخن ملاصدرا می نویسد:

(گویا ملاصدرا در بیان این نکته، علاوه بر الهام گیری از آیات و روایات از نحوه تفکر یکی از فلاسفه پیش از سقراط، یعنی (هراکلیتوس) حدود (۴۷۵-۵۳۵ ق.ق) نیز متأثر است، زیرا وی معتقد بود که اصل و حقیقت عالم آتش است و آتش همواره در حال تبدل و دگرگونی و تغییر می باشد...)

۳۱. تفسیر سوره صف، یا آئین جبهه و جنگ

۲۹۷/۱۸

فارسی

اثری است از محمد مهدی حائری آرام در تفسیر سوره مبارکه (صف) که به زبان فارسی نگارش یافته است.

این کتاب در سال ۱۳۶۸ هـ.ش. در مشهد از سوی مؤلف در ۴۱۸ صفحه به چاپ رسیده است. کتاب یاد شده در زمان جنگ ایران و عراق و بنا به اظهار نویسنده، بر اساس ایده های جهادی وی نوشته شده است.

وی نخست یک آیه از سوره مورد بحث را ذکر می کند و بعد به توضیح آن می پردازد. در توضیح، به نکات ادبی کم توجه می کند. در مواردی که سبب نزول، وی را در گرفتن نتیجه مطلوب از آیه مورد بحث، کمک ویاری نکند، از آن یاد می کند. در بعضی موارد، فرازهایی از تاریخ صدر اسلام و جنگ های زمان پیامبر را نقل می کند. به اقوال مفسران توجه چندانی ندارد. در مواردی هم از گفته های ملاصدرا می آورد. ولی در هیچ مورد، در صدد نقل اقوال دیگران بر نیامده و بلکه همه را به منظور تأکید ایده مورد نظر خویش نقل می کند. اشعار فارسی، داستانهای عرفانی و حکایت حال عرفا را نیز بدون ذکر سند در برخی موارد آورده است.

۳۲. تفسیر سوره العصر

۲۹۷/۱۷۹

عربی

اثری است از شیخ محمد عبده دانشمند مصری که در تفسیر سوره مبارکه (عصر) به زبان عربی نگارش یافته است. کتاب یاد شده که از مجله اسلامی (المنار) مصر نقل شده، به ضمیمه یک مقاله دیگر از نویسنده با عنوان: دراسة فی التعلیم والتعلم، در مصر، مطبعة المنار، در ۸۰ صفحه با ق طع جیبی به چاپ رسیده است.

مفسر، نخست تمام سوره را ذکر می کند، بعد مکی یا مدنی بودن سوره را مورد بحث قرار می دهد و آن گاه روایاتی از شافعی در فضیلت سوره می آورد و اشکالات وارده بر روایات را نیز بررسی می

کند. سپس به شرح و تفسیر آیات پرداخته و مباحث لغوی و ادبی را به طور دقیق متعرض می شود و به ذکر اقوال مفسران نیز می پردازد. در پایان نتیجه مورد نظر خویش را که از جمع بندی مطالب همه آیات به دست می آید، عرضه می دارد.

۳۳. تفسیر سوره والعصر

۲۹۷/۱۷۹

فارسی

کتابی است از حاج میرزا محمد آقا تبریزی به زبان فارسی که شیخ حسین توتونچی آن را تنظیم و ترتیب کرده، از این روی این تفسیر معروف به تفسیر توتونچی است. کتاب یاد شده در ۳۴ صفحه، به سال ۱۳۶۴ هـ.ق در چاپخانه رضایی به چاپ رسیده است.

در این نوشته نخست از مکی بودن سوره و شماره کلمات آن، گزارش کوتاهی داده و آن گاه در طی پنج فصل به تفسیر سوره پرداخته است. فصلهای یادشده به ترتیب درباره پنج جمله اصلی سوره است.

وی در آغاز هر فصل، نخست هریک از جمله های پنجگانه را معنی می کند و به شرح و تفصیل آن می پردازد. به مباحث لغوی و ادبی و ذکر اقوال مفسران، هیچ گونه توجهی نکرده، بلکه در تفسیر و توضیح جملات تنها به برداشتها و معلومات خود، متکی بوده است. در موارد اندک، روایاتی را بدون ذکر سند و منبع آن آورده است.

۳۴. تفسیر قرآن

۲۹۷/۱۷۹

فارسی

این کتاب خلاصه درسهای استاد شهید، آیت الله مطهری در تفسیر سوره های: جن، قیامت، نازعات، تکویر، انفطار، طارق، علق، قدر، بینه، زلزال، عادیات، قارعه و عصر است که از نوار پیاده و تنظیم شده است. تفسیر هر سوره جداگانه و به مناسبت خاصی توسط ایشان ایراد شده است، ولی ناشر، تفاسیر سوره های یادشده را، جمع آوری کرده و به صورت کتاب موجود، تنظیم کرده است.

این کتاب توسط انتشارات شریعت، تهران به سال ۱۳۶۱ در ۳۱۲ صفحه به چاپ رسیده است. آثار تفسیری این علامه بزرگوار، بیشتر سلسله درسهایی است که معظم له در محافل عامه مردم ایراد می کرد، بنابراین با بیان بسیار ساده و عبارات قابل فهم برای همه است. در عین حال، همه مسائل مختلف مورد نیاز جامعه خویش را که از قرآن باید پاسخ بگیرد مطرح ساخته مطالب عمده فلسفی و احکام فقهی و آراء مفسران برجسته را نقل و نقد و تحلیل کرده است.

۳۵. دروس من القرآن

۲۹۷/۱۷۹

عربی

این کتاب نیز، خلاصه سلسله درسهای استاد شهید مطهری، در تفسیر سوره های: انشراح، قدر، زلزال، عادیات و عصر است که در محافل عمومی، با شرکت اقشار گروههای گوناگون، به زبان فارسی ایراد گردیده و توسط جعفر صادق الخلیلی به زبان عربی ترجمه شده . و در سال ۱۴۰۲ هـ ق از سوی موسسه بعثت تهران در ۷۶ صفحه به چاپ رسیده است.

با این که کتاب یاد شده بیانات و درسهای ایشان در محافل عمومی است، ولی در آن مطالب مهم علمی و نکات دقیق فلسفی و مسائل مورد نیاز جامعه اسلامی با زبان ساده و بیان بسیار شیوا آورده شده است. مسائل گفتنی قرآن منطبق با نیازهای روز جامعه، با تقریرات بسیار ساده، در تفسیر این سوره ها گفته شده است. مباحث تفسیری، آراء مفسران شیعه و سنی، مسائل فقهی و دیدگاههای فقهاء مذاهب معروف اسلامی در این تفسیر یاد و تحلیل شده است. روایات صحیحه نیز در این تفسیر بررسی شده است.

۳۶. تفسیر فاتحه الکتاب

۲۹۷/۱۸

فارسی

خلاصه سلسله درسهای آیت الله شهید سیدعبدالحسین دستغیب است که در تفسیر سوره مبارکه (فاتحه) به زبان فارسی ایراد گردیده است. این تفسیر که از نوار پیاده شده، با مقدمه، تنظیم و تصحیح سیدمحمد هاشم دستغیب، در سال ۱۳۶۲ از سوی انتشارات کاوه، تهران در ۲۶۴ صفحه چاپ و منتشر شده است.

۳۷. قلب قرآن

۲۹۷/۱۷۹

فارسی

سلسله درسهای آیت الله شهید سیدعبدالحسین دستغیب در تفسیر سوره مبارکه (یس) است که به زبان فارسی ایراد کرده است. این کتاب در تیرماه ۱۳۶۱ هـ ش. از سوی انتشارات صبا با مقدمه و تصحیح سید محمدهاشم دستغیب، در ۲۸۵ صفحه با قطع وزیری چاپ شده است.

۳۸. قیامت و قرآن

۲۹۷/۱۸

فارسی

کتاب یاد شده مجموعه درسهای شهید، آیت الله سیدعبدالحسین دستغیب است که در تفسیر سوره مبارکه (طور) در سال ۱۳۷۵ هـ.ق. بزبان فارسی ایراد شده و آن گاه از نوار پیاده شده و پس از تصحیح و تنظیم از سوی انتشارات کتابخانه مسجد جامع عتیق شیراز چاپ و منتشر شده است.

۳۹. معراج

۲۹۷/۴۳

فارسی

این کتاب بیانات آیت الله شهید، سیدعبدالحسین دستغیب در تفسیر سوره (نجم) است که به زبان فارسی ایراد گردیده و از سوی انتشارات کتابخانه مسجد جامع عتیق شیراز، از نوار پیاده و تنظیم و تصحیح شده و به چاپ رسیده است.

چاپ چهارم این کتاب در سال ۱۳۵۴ هـ.ش. از سوی مؤسسه مطبوعاتی دارالکتاب، قم در ۳۲۹ صفحه منتشر شده است.

موضوع کتاب، اثبات معراج پیامبر ورد شبهات مخالفین، تزکیه نفس، سعی درعمل، افعال پروردگار، مراتب موت و حیات، تشریح تکون انسان و... است.

۴۰. سرای دیگر یا تفسیر سوره واقعه

۲۹۷/۱۸

فارسی

این کتاب خلاصه درسهای آیت الله شهید، سید عبدالحسین دستغیب در سال ۱۳۷۵ هـ.ق. در تفسیر سوره مبارکه واقعه است که به زبان فارسی ایراد گردیده است و در تاریخ مرداد ۱۳۶۰ هـ.ش با مقدمه و تصحیح سید محمدهاشم دستغیب، از سوی انتشارات کتابخانه مسجد جامع عتیق شیراز، در ۵۲۶ صفحه به چاپ رسیده است.

۴۱. معارفی از قرآن

فارسی

این کتاب نیز مجموعه درسهای آیت الله شهید دستغیب در تفسیر سوره مبارکه (حدید) است که به صورت سخنرانی ایراد گردیده و سپس از روی نوار پیاده و تصحیح شده و از سوی انتشارات فقیه، تهران، در تاریخ ۱۳۵۸ شمسی در ۵۶۰ صفحه به چاپ رسیده است.

۴۲. رازگویی و قرآن یا تفسیر سوره مجادله

۲۹۷/۱۷۹

فارسی

این کتاب خلاصه درسهای آیت الله شهید دستغیب در تفسیر سوره مبارکه (مجادله) است که از نوار پیاده شده و با تنظیم، تصحیح و مقدمه سیدمحمد هاشم دستغیب، در سال ۱۳۶۲ شمسی از سوی انتشارات کتابخانه مسجد جامع عتیق شیراز در ۲۱۳ صفحه چاپ و منتشر شده است. تفسیر یادشده با بیان ساده و قابل فهم برای عامه مردم ایراد شده و دارای مطالب خواندنی فراوان است. موضوع اصلی این تفسیر، راز نگهداری در برابر دشمن است، ولی مطالب فراوانی، در آن مورد بحث قرار گرفته است.

درهفت عنوان اخیر یادشده. شهید دستغیب پس از ذکر آیات به تفسیر هر آیه با بیانی ساده و قابل درک برای عموم پرداخته و در این جهت از آیات قرآنی، روایات و قصص و حکایات به گونه فراوان استفاده کرده است. و در بسیاری از موارد به مطالب فرعی و حاشیه ای نیز پرداخته شده است. در این تفاسیر بیشتر از شیوه مفسران پیروی نشده و به جنبه های لغوی و ادبی و بلاغی و قراءت و ... توجه نشده و در نقل آراء و روایات نیز سند و منبعی ارائه نشده است.

ج. بررسی تفاسیر جزءهای آستان قدس رضوی

با بررسی اجمالی که داشته ایم تفسیری که در مورد جزء معینی از قرآن نوشته شده باشد، جز یک مورد دیده نشد و اینک این تفسیر مورد بررسی قرار می گیرد.

۴۳. راهنمایی به سوی حق

فارسی

اثری است از بانوف. مالک که در تاریخ سال ۱۳۴۵ هـ.ش. در تفسیر جزء آخر قرآن کریم (جزء عم) به زبان فارسی نگارش یافته است.

کتاب یاد شده در همان سال، از سوی چاپخانه هنربخش، در ۳۷۵ صفحه، به چاپ رسیده است. مفسر، نخست یک آیه از سوره مورد بحث را با ترجمه فارسی آن یاد می کند، آن گاه به شرح و تفسیر آن آیه می پردازد. در بسیاری موارد، به شرح بسیار کوتاه و اجمالی آیه، در حدی که روشن کننده معنی و مفهوم ظاهری آیه باشد، اکتفا می کند و در مواردی هم، تفصیل بیشتری را دنب ال می کند. آیاتی که در بردارنده کلمات بحث انگیز از قبیل: معاد، قیامت، زلزله، حشر حیوانات و ... باشد مورد تفسیر و توضیح بیشتری قرار می گیرد. وی در مواردی که بحث تفصیل دارد، اقوال مفسران گذشته، از شیعه و سنی را نقل می کند و نیز روایاتی از کتابهای معتبر فریقین ذکر می کند. در تمام این موارد، یاد کردهای وی، فقط جنبه گزارشی دارد و در مورد اقوال مفسران و روایات، هیچ گونه نقد و تحلیلی ندارد و نیز از ذکر منابع تفسیری و روایات کاملاً خودداری کرده و برای روایات هیچ گونه سندی را یاد نمی کند. وی در تمام موارد، از طرح مباحث لغوی و بلاغی، کاملاً خودداری می ورزد و اسباب نزول آیات را، در موارد بسیار اندک از قول صحابه یادآوری می کند.